

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 930.25(497.4Šoštanj)"1890/1918"

Prejeto: 16. 9. 2021

**Miha Šimac**

doc. dr., Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta,  
Katedra za zgodovino Cerkve in patrologijo, Poljanska cesta 4, p. p. 2007, SI-1001 Ljubljana  
E-pošta: miha.simac@teof.uni-lj.si

## ***Pozdravi iz Šoštanja:*** **od časopisnih notic do zaporniških aktov (1890–1918)**

### IZVLEČEK

*Prispevek poskuša orisati posamezne dogodke, povezane s prebivalci Šoštanja na prelomu 19. in 20. stoletja, ki so se znašli v tedanjem dnevnem ali tedenskem tisku in odmevali v širši družbi. Posebno pozornost namenja predstavitvi nekaterih dokumentov, ki jih hrani Pokrajinski arhiv Maribor; gre za kazenske akte posameznikov iz občine Šoštanj v zadnjih desetletjih habsburške monarhije.*

### KLJUČNE BESEDE

*časopisi, Šoštanj, Pokrajinski arhiv Maribor, kaznjenci, kaznilnica Maribor, kazenski akti*

### ABSTRACT

#### **GREETINGS FROM ŠOŠTANJ. FROM NEWS ITEMS TO PRISON ACTS (1890–1918)**

*The article depicts specific events related to the inhabitants of Šoštanj at the turn of the twentieth century, which were described in the daily or weekly press at the time and also resonated in the wider society. Particular attention is dedicated to certain documents held by the Regional Archives Maribor, that is, criminal acts of individuals from the municipality of Šoštanj during the last decades of the Habsburg Monarchy.*

### KEY WORDS

*newspapers, Šoštanj, Regional Archives Maribor, convicts, Maribor penitentiary, criminal acts*

## Uvod

Podoba vsakdana danes v veliki meri sooblikujejo digitalni mediji in spletna socialna omrežja. Novice se včasih širijo hitreje, kot bi si želeli. O najnovejših novicah v Šoštanju je tako mogoče prebrati na spletnih portalih ali uradni spletni strani občine. Funkcijo obveščanja in širjenja informacij so spletni mediji v veliki meri prevzeli od tiskanih medijev (časopisi, listi, knjige), ki so zlasti v dolgem 19. stoletju imeli še kako velik pomen v družbi, saj so sooblikovali življenjski prostor, ustvarjali in kdaj tudi rušili določene stereotipe ter prispevali k pogledom in političnim aktivnostim v posameznih državah, pokrajinah in mestih. Pričujoči prispevek ima namen le na kratko postreči s paberki iz časopisnih notic, ki odsevajo življenje šoštanske družbe in dogodke v luči časopisja, ter omeniti posamezne osebnosti in dogodke, ki so se zapisali v kazenske akte mariborske moške kaznilnice<sup>1</sup> v poslednjih desetletjih habsburške monarhije.

## Tisk in politika

»O tisk! Kako si skalil mir človeštva!« Misel angleškega pesnika Andrewa Marvella (1621–1678)<sup>2</sup> bi danes mnogi preoblikovali v vzklik o spletnih socialnih omrežjih in elektronskih medijih, ki so prevzeli primat tiskanim medijem – knjigam in časopisju.<sup>3</sup> Slednje je bilo namreč v minulih desetletjih glavni vir informacij in je tudi na Slovenskem<sup>4</sup> odigralo posebno vlogo – še posebej v dolgem 19. stoletju. Če si želel izvedeti kaj več o novostih, širjenju idej, različnih pogledih na stvari, o novih znanstvenih odkritjih ali političnih razmerah, vojaških dogodkih, odnosih med državami, dogodkih v svetu ali domačem kraju – si bral časopise. Ti so po eni strani širili obzorja, po drugi strani pa so bili poligon in prizorišče bojev med strankami, narodnostnimi skupinami<sup>5</sup> in posamezniki na državni ali lokalni ravni. V podlistku *Slovenskega naroda* s konca leta 1883 o vplivu časopisov beremo: »Časopisje nedoumno [sic!] močno pospešuje razvitek naše naobraženosti. /.../ Gotovo ne morejo nobene predmeta razpravljati tako samostalno, dovršeno in omejeno kot ga razpravljajo knjige, res se menjajo od dne do dne, rekel bi, ginejo z vsakim novim dnevom, vender [sic!] premočno uplivajo [sic!] na vsakdanje življenje, na duševni in gmotni napredek slovenskega naroda.«<sup>6</sup>

## Paberki iz časopisja o Šoštanju

Danes časopisje iz nekdanjih časov zgodovinarjem pomeni izziv ter ponuja vpogled<sup>7</sup> v razmere<sup>8</sup> in razmerja v določenem prostoru in času. To velja tudi za omembo Šoštanja v časopisnih noticah v različnih slovenskih časopisih. Grob pregled približno sedemdesetih časopisnih notic v slovenskih časopisih in listih od leta 1890 do 1918 pokaže, da so o Šoštanju najpogostejše objavljali dopise različnih lokalnih poročevalcev. Ti so v skladu s svojimi (nacionalnimi/političnimi) nazori v različne slovenske časopise pošiljali poročila o posameznih dogodkih in jih hvalili ali grajali, seveda v tesni povezanosti z aktualno dnevno politiko. Res je, da gre v tem oziru najpogostejše za precej pristranska poročila, ki se navadno niso znašla na prvih straneh, a zato niso nič manjši odsev utripa življenja, časa in dogodkov, ki so bili vzrok za takšno ali drugačno poročanje. Te časopisne notice lahko v grobem razvrstimo v tri večje sklope: prvi obravnava bolj politični vidik v luči narodnostnega gledišča (na primer volitve, rezultati, delovanje društev v nemškem/slovenskem jeziku itd.), druge notice bi lahko opredelili kot raznoterosti, ki predstavljajo različne dogodke (na primer napredek elektrifikacije, gradnja infrastrukture, slavnosti, birme itd.), tretje pa kot črno kroniko (nesreče, tatvine itd.). Pri nobenem od teh treh sklopov niso bili redki – včasih zajedljivi – komentarji, ki so bičali to ali ono osebo, društvo ali skupino ljudi.

## Politika

Takšne očitke je prinesel tudi dopis, ki ga je 6. avgusta 1892 objavila *Domovina*. Dopisnik je v njem skušal bralce opozoriti na lepoto Šaleške doline in središča Slovencev, pri čemer ni pozabil izpostaviti naravnih lepot in kulturnih znamenitosti. Toda glavni namen dopisa ni bil v turistični promociji Šoštanja, pač pa opis notranjih narodnostnih razmer. Pri tem se je pisec kritično posvetil vprašanju narodnostne pripadnosti šoštanskega območja. Menil je, da bi bralec, ki bi ga kot popotnika pot pripeljala v te konce, le težko pritrdil, »da je Šoštanj popolnoma slovensk [sic!] trg in sedež samih vrlih in zavednih narodnjakov«. Zmotili bi ga namreč številni nemški napisi in nemška govorica, ki jo je bilo mogoče slišati na cestah, v trgovinah »in celo v čitalnici«. Dopisnik je ob pohvalah tistih rokodelcev, krčmarjev in drugih, ki so slovensko zavest izpovedovali »v dejanjih«, ostro bičal druge in jim očital mlahavost, češ da se bojijo govoriti slovensko ali pa se »skrivljejo pri volitvah, ker se bojijo zamere pri nemškutarski trojici, – so pač le

<sup>1</sup> Za vso pomoč in posredovane dokumente iz Pokrajinskega arhiva Maribor se iskreno zahvaljujem višjemu bibliotekarju in arhivskemu svetovalcu Leopoldu Mikcu Avberšku.

<sup>2</sup> Briggs in Burke, *Socialna zgodovina medijev*, str. 18.

<sup>3</sup> Prav tam.

<sup>4</sup> Več o tem gl. Amon in Erjavec, *Slovensko časopisno izročilo*.

<sup>5</sup> Prim. Amon Prodnik, *Vloga časopisov*, str. 834–862.

<sup>6</sup> *Slovenski narod*, 24. 12. 1883, s. p., »Listek – Časnikarstvo in naši časniki«.

<sup>7</sup> Prim. Voglar Pulko, *Jezikovna podoba časopisa Štajerc (1900–1918)*.

<sup>8</sup> Prim. Foster, *Military Newspapers*, str. 175–195.

*Slovenci po imenu, v resnici pa so veterinjaki, hinavci, kukavice, ki nimajo nikakega narodnega prepričanja in so le tako dolgo Slovenci, dokler vidijo, da so Slovenci v večini in dokler jim gre za lastno korist, kakor hitro pa pride druga sapa, trobijo tudi oni v nemškutarski rog».*<sup>9</sup>

Toda takšni očitki o mlahavosti niso bili posebnost niti v naslednjih desetletjih. *Domovina* je denimo leta 1897 spet bičala takšne vetrnjake v precej sarkastičnem tonu, saj naj bi se po ulicah čez dan govorilo slovensko, »a po noči pa se baje mnogo teh netopirjev vzdigne od miši v zrak – k ptičem, ki krano žvižgajo: 'Die Wacht am Rhein'«.<sup>10</sup> Očitki o renegatstvu so se ob različnih priložnostih stopnjevali tudi pozneje. *Slovenski narod* je tako 18. januarja 1896 objavil poročilo iz Šaleške doline, v katerem je spregovoril o ustanovitvi podružnice društva »Südmark« »v Rakovi gostilni v Velenji [sic!]. Izrecno so omenjali, da je podružnica sicer že poprej obstajala v Šoštanju, a je tam shirala. Sedaj pa so »naši urgermani svoje nežno drevesce« presadili višje. Pri tem dogodku je sodeloval tudi »fabrikant Vošnjak iz Šoštanja«.<sup>11</sup> Očitki o mlačnosti pri narodnostnem nastopanju so bili v dopisih praviloma intenzivneje prisotni pred volitvami. Kakor je ugotavljal že Vasilij Melik, je namreč Šoštanj »svojo nacionalno barvo spreminjal«.<sup>12</sup> To je mogoče zaslediti v časopisnih poročilih, pa tudi v rezultatu volitev in popisih prebivalstva. Na podlagi teh je Melik zapisal, da sta bili »nemška in slovenska stran (ob omejeni volilni pravici) enako močni, večina prebivalstva pa se je opredeljevala za slovenski jezik«.<sup>13</sup> V političnem oziru se je ob volitvah leta 1907 (tudi 1911) nemška stranka močno okrepila, kar je bilo mogoče zaznati tudi pri popisu prebivalstva leta 1910. Melik je o vzrokih za to zapisal: »To je bila v precejšnji meri posledica nemške opredelitve največje in najpomembnejše usnjarne in propada njene slovenske sorodnice.«<sup>14</sup>

### Izredni dogodki

Časopisje je objavljalo tudi dopise o slovesnostih. Ena takšnih je bila obisk lavantinskega knezoškofa Mihaela Napotnika (knezoškof v letih 1889–1922), ki je junija 1892 v Šoštanju delil zakrament svete birme. Škofa so slovesno sprejeli po vseh župnijah, in sicer s pokanjem možnarjev, slavoloki, napisi in zastavami. Dopisnik je zapisal, da so »neugodne narodne razmere« v trgu povzročile, da knezoškofa niso mogli pozdraviti v »svojem maternem jeziku«. So mu pa zato priredili »bengalični ogenj« in pred župnijo zapeli podoknico. Škof je naslednjega dne, 14. junija, zakrament svete birme podelil »nad 600 birmancem«, zvečer pa posvetil krasni steber sredi trga, »tako imenova-

ni 'Woschnaggov steber'«, saj je sredstva zanj prispeval prav Woschnagg. Ob tem je dopisnik z neprikritim sarkazmom zapisal: »Med vrstami teh na spodnji plošči stebra vsekanih besed čita lahko vsak, ki g. W. pozna – da je omenjeni steber namenjen le: v čast Franca in Marije Woschnagg.« Dopisnik je slavnost izkoristil za obračun s tovarnarjem, o katerem je ob koncu dopisa zapisal, da gre za moža, ki se ga bodo v poznih letih, ko bo stal le še ta steber in »ko že morebiti v Šoštanju [sic!] ne bomo imeli več vreimavrerjev in nemškutarjev, spominjali se bodo bralci tega napisa s pomilovanjem onega Woschnagga, ki je kot sin poštene slovenske rodbine (kot brat vrlih naših narodnjakov g. dr. J. Vošnjaka in g. M. Vošnjaka) zatajil svoj materin jezik in se v svojem rojstnem kraju sramoval slovenskega jezika, spominjali se bodo onega Woschnagga, ki je v svojem sovražstvu do vsega, kar je slovensko, glasoval nekdaj za prvega brezvernika za največjega sovražnika Slovencev in katoliške vere 'freimavrerja Foregger-ja'«.<sup>15</sup>

Takšne opise dogodkov in slovesnosti, ki so jih dopisniki pospremili z različnimi sodbami o narodnosti in ravnanju posameznika ali skupin, v slovenskih časopisih najdemo tudi v poznejših dopisih iz šoštanskih krajev. Naj omenimo le še poročilo o tragičnem dogodku, ki se je v Šoštanju pripetil avgusta 1894 ob slovesnosti blagoslovitve novih zvonov v farni cerkvi sv. Mihaela. Tri nove zvonove »z okoli 53, 13 in 6 ½ centi« so naročili pri Samassi v Ljubljani, od koder so jih pripeljali v Šoštanj. Dopisnik je 5. avgusta v *Slovenskem narodu* poročal, da je tega dne nove zvonove slovesno blagoslovil lavantinski knezoškof Mihael Napotnik, ki je nato tudi pridigal. V času njegove pridige pa se je pripetila nesreča: »Drugi zvon, težak okoli [sic!] 13 centov, se je že blizu lin zvonika od krone odtrgal in zdrobil novi veliki zvon ter ubil tesarskega mojstra na mestu.« Krivda za to je bila po dopisnikovi oceni v slabo ulitem zvonu v tovarni, opis te tragične nesreče pa je posledično izkoristil za obračun z zvonarjem Samasso, ki mu je očital agitacijo »zoper slovenske napise v Ljubljani«.<sup>16</sup>

Nekatera poročila iz Šoštanja so bila kratka in brez primesi političnih pogledov. Takšna je bila notica o veselici, ki jo je šoštanska šolska mladina organizirala 18. avgusta 1898 »v proslavo 50letnega vladanja Njega Vel. Cesarja Franca Jožefa I.«.<sup>17</sup> Podobno kratka, a ne nepomembna je bila notica v *Slovincu*, ki je zadnjega dne leta 1902 širši javnosti sporočala: »Iz Šoštanja se poroča, da se danes otvori ondi električna razsvetljava.«<sup>18</sup> Dopisniki so poročali tudi o društvenem življenju ter ustanavljanju različnih društev in organizacij po krajih. Tako je leta 1907 dopisnik pod naslovom *Zavodnje nad Šoštanjem* poročal o ustanovitvi izobraževalnega društva, kjer je bil slavnostni

<sup>9</sup> *Domovina*, 6. 8. 1892, str. 174–175, »Iz Šoštanja«.

<sup>10</sup> *Domovina*, 6. 8. 1897, s. p., »Iz Šoštanja«.

<sup>11</sup> *Slovenski narod*, 18. 1. 1896, s. p., »Iz Šaleške doline«.

<sup>12</sup> Melik, Josip Vošnjak in njegovi spomini, str. 643.

<sup>13</sup> Prav tam.

<sup>14</sup> Prav tam.

<sup>15</sup> *Domovina*, 2. 7. 1892, str. 147–148, »Iz Šoštanja«.

<sup>16</sup> *Slovenski narod*, 6. 8. 1894, s. p., »Samassovi zvonovi«.

<sup>17</sup> *Domovina*, 12. 8. 1898, str. 251, »Iz Šoštanja«.

<sup>18</sup> *Slovenec*, 31. 12. 1900, s. p., »Šoštanj električno razsvetljen«.

govornik dr. Josip Hohnjec.<sup>19</sup> Prav tako so poročali o različnih tečajih v kraju. Decembra 1908 je denimo v šoštanjskem hotelu »Avstrija« potekal socialni tečaj, na katerem so predavatelji spregovorili o kmečkem vprašanju, združništvu, občini, zgodovini Slovencev, pa tudi o krščanskem socializmu.<sup>20</sup> Omenjeni hotel je bil tudi sicer pogosto uporabljen kot kraj različnih shodov. Tak je bil ljudski shod, ki je na hotelskem vrtu potekal leta 1903. Na njem se je zbralo skoraj 250 »narodnih Slovencev«, ki so prišli poslušat besede govornikov, kot sta bila Anton Korošec (1872–1940) in Vladimir Sernec (1878–1923). Za kulturni program so poskrbeli šoštanjski pevci in tamburaši. Posebno priznanje sta si zaslužila zborovodja Josip Remic in kapelnik Anton Narat.<sup>21</sup> Podobnih poročil o dogodkih je bilo še precej. V časopisju pa najdemo tudi precejotic, ki so govorile o bolj žalostnih dogodkih, vlomih, ropih, nesrečah itd.

### Črna kronika

Ena takšnih nesreč se je zgodila v noči s 13. na 14. november 1898, ko se je ponesrečil delavec Vošnjakove tovarne Marko Puc. *Domovina* je poročala, da je v pijanosti utonil, a k temu dodala še govoričice, ki so takrat krožile, češ »da je na drug način prišel v vodo in da je brz ko ne ljubosumnost v dotiki s to zadevo. Preiskovanje bode že dognalo, kaj je na celem resničnega.«<sup>22</sup> Ni znano, kaj je pokazala preiskava, zato pa je iz časopisnihotic mogoče izvedeti o drugih tovrstnih žalostnih dogodkih. V lapidarni notici so v prvih dneh januarja 1901 objavili vest, da je vlak »blizu kolodvora Pesje pri Velenju« povozil »dragonerja Jakoba Božiča, doma iz Šoštanja. Vojak je močno vinjen obležal na progi.«<sup>23</sup> Včasih so časopisi poročali tudi o nesrečah rojakov na tujem. Takšna nesreča se je pripetila v premogovniku v Dahlhausnu, kjer se je 23. julija 1912 v jami smrtno ponesrečil šoštanjski rojak Anton Tomšič.<sup>24</sup>

Ob teh noticah in noticah o nesrečah, ki so ostale nepojasnjene, so se našli tudi takšni dopisi, ki so poročali, da se je storilec sam javil orožnikom. Tako je decembra 1908 storila »neka ženska«, ki je orožnikom povedala, da je »umorila svojo taščo 62 let staro Marijo Ivančič iz Sovodnji. Govorila je resnico. Marijo Ivančič so našli mrtvo. Morilka ji je s črevlji toliko časa skakala po njeni glavi, da ji je glavo skoro popolnoma razbila.« Za morilko so zapisali, da je znana alkoholičarka in da je dejanje izvršila zato, ker jo je tašča svarila pred »nenravnim življenjem«.<sup>25</sup>

Nekateri so morili druge, našli so se pa tudi takšni, ki so roko položili nase, kar je v Celju storil ključavničar iz Šoštanja Valentin Grashina.<sup>26</sup> Ob teh tragičnih noticah pa ni manjkalo niti takšnih, ki so govorile o tatvinah in pobegih, v katere so bili vpleteni šoštanjski rojaki. Med njimi je bil Edvard Germ, ki si je kruh služil kot sluga v Ljubljani. Svojemu gospodarju je izmaknil »279 K v zlatu in srebru«. Denar je deloma porabil za kupovanje daril svoji ljubimki. Germ je bil prijet in je tatvino priznal; tako si je prislužil 3 mesece ječe.<sup>27</sup>

Časopisje je poročalo tudi o »neznanih zlikovcih«, ki so v noči s 7. na 8. september 1904 oropali »puščico župne cerkve v Šmihelu pri Šoštanju«.<sup>28</sup> A če so bili ti zlikovci neznani, so nekatere odkrili, a jim je uspelo popihati na tuje. Takšen je bil »bivši solicitor pri notarju Vinko Kolšku Anton Zock. S ponarejenimi podpisi je osleparil razna društva za večje svote [sic].«<sup>29</sup>

V starih časopisih pogosto poročajo tudi o požarih, do katerih je prišlo v Šoštanju in okolici. Eden večjih je izbruhnil leta 1906 v tovarni usnja »Franz Wochnagg & Söhne«. Po poročilu časopisja je požar uničil ves srednji trakt (sedem objektov), v katerih so »se nabajali stroji cele tovarne in tudi velikanska množina deloma izdelanih, deloma še surovih kož. Izdelanih kož vničenih [sic!] je 30.000 v vrednosti 300.000 kron. Vsa škoda pa znaša okoli dva milijona kron.« Dopisnik je ob tem pohvalil domače gasilce in fante iz Družmirja, najbližji kolegi iz Velenja pa so bili deležni precej nejevolje predvsem zato, ker so bili o požaru obveščeni že ob petih zjutraj, a so v Šoštanj prispeli šele ob pol osmih zjutraj. Pozneje so jim prišli na pomoč še gasilci iz Celja in Šmartnega ob Paki. Tudi v tem primeru je bilo mogoče zaslediti nekaj nacionalne note, saj so posebej izpostavili slovensko čutečega sorodnika Woschnaggov: »Plemenito srce pokazal je pri tej nesreči napram svojim sorodnikom, na političnem polju pa nasprotnikom, gospod tovarnar Ivan Vošnjak, ki je dal na razpolago vse svoje delavce!«<sup>30</sup> Podobne opazke so zapisali tudi o poveljevalnem jeziku pri opisu delovanja požarnih bramb.<sup>31</sup> Brez tega pač ni šlo – pa tudi brez nadaljnjih nesreč z ognjem ne. Tako so oktobra 1912 otroci družine Cezar v »Št. Bricu pri Šoštanju« ostali sami doma, ko sta starša odšla po opravkih. V tem času se je hiši približal tujec, poizvedel o starših in izginil za gospodarsko poslopje, od koder je kmalu začelo goreti. Požar je uničil gospodarsko poslopje in hleve, požigalca pa še niso našli, je poročal časopis.<sup>32</sup> Toda za takšno nesrečo z ognjem je bila lahko kriva tudi strela. O tem je tistega

<sup>19</sup> Prim. *Slovenec*, 19. 9. 1907, s. p., »Zavodnje nad Šoštanjem«.

<sup>20</sup> Prim. *Slovenec*, 30. 12. 1908, s. p., »Socialen tečaj v Šoštanju«.

<sup>21</sup> Prim. *Slovenec*, 10. 7. 1903, s. p., »Shod v Šoštanju«.

<sup>22</sup> *Domovina*, 25. 11. 1898, str. 372, »Šoštanj«.

<sup>23</sup> *Slovenec*, 5. 1. 1901, s. p., »Vlak povozil«.

<sup>24</sup> Prim. *Slovenec*, 29. 7. 1912, str. 3, »V tujini ponesrečil«.

<sup>25</sup> *Slovenec*, 30. 12. 1908, s. p., »Svojo taščo umorila«.

<sup>26</sup> Prim. *Slovenec*, 29. 9. 1906, s. p., »Samoumor v Celju«.

<sup>27</sup> *Slovenec*, 31. 1. 1906, s. p., »Tatinski sluga«.

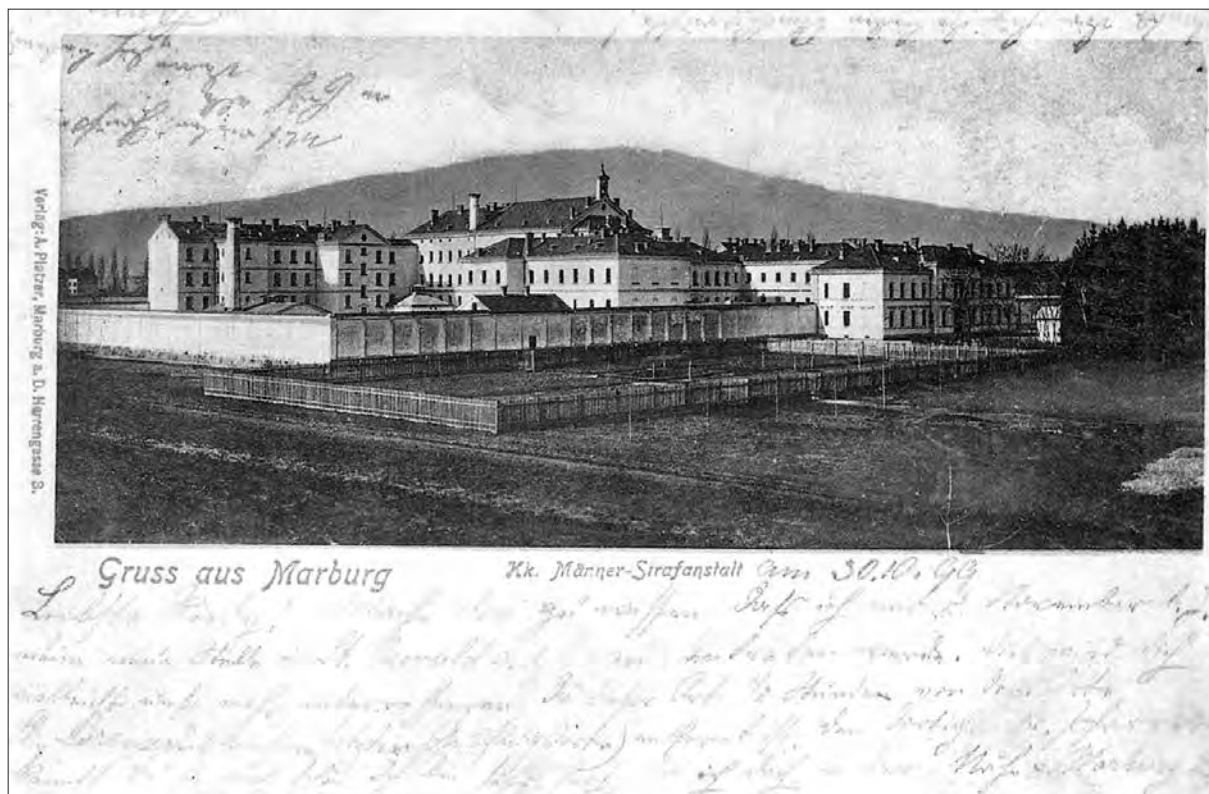
<sup>28</sup> *Slovenec*, 12. 9. 1904, s. p., »Šoštanj«.

<sup>29</sup> *Slovenec*, 19. 9. 1907, s. p., »Solicitor Zock pobegnul v Ameriko«.

<sup>30</sup> *Slovenec*, 10. 11. 1906, s. p., »Velik požar v Šoštanju«.

<sup>31</sup> Prav tam.

<sup>32</sup> *Slovenec*, 3. 10. 1912, str. 3 »Velik požar vsled požiga«.



Mariborska moška kaznilnica na razglednici, odposlani leta 1899 (Pozdrav iz Maribora, str. 95).

poletja poročal *Slovenec*, ko je strela udarila »v Srebotnikov kozolec v Družmirju in ga upepelila z vsemi pridelki vred«. <sup>33</sup>

V časopisju najdemo tudi poročila o ljubosumju, ki je vodilo do pretefov, o umorih in tragičnih detomorih. O detomoru dvojčkov je leta 1909 poročal *Slovenec*. V lapidarni časopisni notici zasledimo, da je celjsko sodišče v prvih mesecih leta 1909 dninarico iz Šoštanja za to dejanje obsodilo na pet let težke poostrene ječe. <sup>34</sup> Do detomora je prišlo tudi v vojnem letu 1917. 4. junija so v reki Paki našli mrtvo novorojeno deklico. Če leta 1909 v časopisju niso objavili imena, so leta 1917 zapisali: »Mati otroka je Neža Križnik iz šoštanske okolice, ki je februarja vrgla otroka živega v Pako. Šele ko so našli truplo, so mogli dobiti zločinco, katero so izročili okrajnemu sodišču v Šoštanju.« <sup>35</sup>

### Prestopniki in mariborska moška kaznilnica

Vsi tisti, ki so se znašli pred sodišči, so bili za storjena dejanja sojeni, kakor je predpisoval *Kazenski zakon o hudodelstvih, pregreških in prestopkih*, ki je bil prvikrat razglašen s patentom 27. maja 1852 in je stopil v veljavo že septembra istega leta. Omenjeni zakon je z nekaterimi modifikacijami na Slovenskem

ostal v veljavi vse do »1. januarja 1930«, za prestopke in prekrške pa celo še dlje. Zakon je kazniva dejanja, kakor je mogoče razbrati iz naslova, razdelil (po francoskem vzoru) na hudodelstva, pregreške in prestopke. <sup>36</sup> Pod hudodelstva so prištevali dejanja, za katera je bil potreben hudoben naklep. Posebej je zakon opredelil še pregreške in prestopke, za katere so poznali dokaj stroge sankcije. Te so okusili tudi posamezniki z domovinsko pristojnostjo v Šoštanju, ki so prišli navzkriž z zakonom in so jih sodišča obsodila na zaporne kazni. Obsojenci so jih prestajali v različnih kazenskih zavodih v monarhiji; med njimi je bila tudi moška kaznilnica Maribor.

Kaznilnico so na predlog dunajskega pravosodnega ministrstva začeli graditi leta 1884 v magdalenskem predmestju. <sup>37</sup> Odprli so jo jeseni 1889, 6. oktobra, kakor je poročalo časopisje, pa je »cerkvico, ki se nahaja med židovjem«, blagoslovil prelat msgr. Franc Kosar (1823–1894), ki je takrat tudi pridigal v slovenskem, nemškem in italijanskem jeziku. O kaznilnici so še zapisali, da se bodo v to »kletko« odslej »lovili ptiči s Štajerskega, Koroškega, Tirolskega, deloma s Kranjskega in Primorskega«. <sup>38</sup> Ta novi kazenski zavod je tedaj lahko sprejel do 542 kaznjencev. Prvi so

<sup>33</sup> *Slovenec*, 1. 8. 1912, str. 3, »Strela«.

<sup>34</sup> Prim. *Slovenec*, 28. 4. 1909, str. 3, »Radi detomora dvojčkov«.

<sup>35</sup> *Slovenec*, 15. 6. 1917, str. 3, »Novorojeno dete vrgla v vodo«.

<sup>36</sup> Masleša, Avstrijska kazenska zakonodaja, str. 119.

<sup>37</sup> <http://www.mariborart.si/spomenik/-/article-display/kaznilnica> (30. 8. 2021).

<sup>38</sup> *Domoljub*, 17. 10. 1889, str. 191, »Štajersko«.

Tabela 1: Seznam aktov kaznovanih oseb v mariborski kaznilnici iz šoštanjskih krajev po popisu PAM (<http://www.siranet.si/resultatliste.aspx> (14. 9. 2021)).

| Ime in priimek            | Občina            | Leto sodbe | Kaznivo dejanje                 | kazen         | Čas služenja                    |
|---------------------------|-------------------|------------|---------------------------------|---------------|---------------------------------|
| Napotnik Martin           | Šoštanj           | 1894       | težka telesna poškodba          | 15 mesecev    | 1. 12. 1894–19. 2. 1896         |
| Napotnik Martin           | Šoštanj           | 1897       | težka telesna poškodba          | 18 mesecev    | 25. 8. 1897–25. 2. 1899         |
| Brišnik Franz             | Šoštanj – okolica | 1900       | tatvina                         | 15 mesecev    | 18. 6. 1900–2. 6. 1901          |
| Ferlin Franz Ernest       | Šoštanj – okolica | 1901       | tatvina                         | 1 leto        | 28. 11. 1901–28. 11. 1902       |
| Brišnik (Brischnig) Franz | Šoštanj – okolica | 1904       | tatvina                         | 18 mesecev    | 11. 2. 1904–11. 8. 1905         |
| Brišnik Michael           | Šoštanj           | 1908       | težka telesna poškodba          | 7 mesecev     | 30. 7. 1908–28. 2. 1909         |
| Mazil Thomas              | Šoštanj           | 1909       | težka telesna poškodba          | 15 mesecev    | 30. 6. 1909–10. 6. 1910         |
| Gorogranc Anton           | Šoštanj           | 1910       | težka telesna poškodba          | 6 mesecev     | 7. 5. 1910–7. 11. 1910          |
| Ledinek Josef             | Šoštanj – okolica | 1910       | težka telesna poškodba          | 7 mesecev     | 1. 7. 1910–22. 2. 1911          |
| Leskovšek Jakob           | Šoštanj           | 1911       | javno nasilje                   | 6 mesecev     | 23. 3. 1911–23. 9. 1911         |
| Korade Anton              | Šoštanj           | 1914       | težka telesna poškodba          | 6 mesecev     | 4. 8. 1914–4. 2. 1915           |
| Praprotnik Florian        | Šoštanj           | 1917       | oskrumba, nenravno nečistovanje | 13 mesecev    | 23. 12. 1917–12. 9. 1918 – umrl |
| Schwarz Franc             | Šoštanj           | 1923       | težka telesna poškodba          | 3 leta in pol | 10. 6. 1923–12. 12. 1925        |
| Vojevc Martin             | Šoštanj           | 1924       | tatvina                         | 2 leti        | 16. 7. 1924–6. 6. 1926          |
| Kotzbek Hans              | Šoštanj           | 1941       | službena poneverba              | 6 mesecev     | 5. 12. 1941–19. 5. 1942         |

prispeli že tisto jesen.<sup>39</sup> Kaj kmalu so tja prišli tudi posamezniki (»ptički«), ki so imeli domovinsko pravico v Šoštanju. Pogled v popis arhivskega gradiva, ki ga danes v zvezi s to ustanovo hrani Pokrajinski arhiv Maribor, nam pove, da je v času od začetka delovanja mariborske moške kaznilnice do druge svetovne vojne ohranjenih 16 aktov mož, ki so bili povezani s Šoštanjem in okolico.

Iz tabele je razvidno, da so v teh aktih dokumenti posameznikov, ki so se večkrat znašli v tej novi mariborski »kletki« (prim. Brišnik (*Brischnig*), Napotnik). Od kaznivih dejanj je mogoče izpostaviti zlasti tri sklope – na prvo mesto gotovo sodi povzročitev težke telesne poškodbe. Očitno je zaradi vroče štajerske krvi in rahlih živcev pogosto prihajalo do pretepov in nasilnih dejanj, ki so povzročila težko telesno poškodbo, včasih pa, kakor bomo videli – žal – posledično tudi smrt. V drugi sklop kaznivih dejanj šoštanjskih obsojencev sodijo tatvine, ki jih ni bilo malo, v tretji sklop pa vsa preostala »hudodelstva« (javno nasilje, oskrumba itd.). Vsa ta dejanja so bila različno sankcionirana, pri čemer pa je treba opozoriti, da arhivski popis, kakor bomo videli, ni dovolj temeljito postregel z natančnimi zapisi izrečenih kazni (in poostritvami). Posamezniki, ki so bili povezani s Šoštanjem in okolico, so lahko to eksaktnost kaj kmalu občutili na lastni koži.

### Tepeži in težka telesna poškodba

Med prvimi, ki se je s šoštanjskega konca znašel na prestajanju zaporne kazni v novi mariborski moški kaznilnici, je bil leta 1894 obsojeni 24-letni samski dninar Martin Napotnik. Martin se je rodil

28. oktobra leta 1869 v družini očeta Valentina Napotnika in matere Marije, na naslovu Šoštanj št. 100.<sup>40</sup> Leta 1894 se je znašel v priporu in pred sodiščem, ki pa ga ni obravnavalo prvič. Iz sodnega spisa namreč razberemo, da je že poprej doživel več manjših zapornih kazni v Šoštanju. Prva ga je doletela že leta 1887, ko je bil kaznovan s petimi dnevi zavora zaradi psovjanja in hudega ravnanja na očitnem kraju, kakor je prestopnik opredeljeval 496. člen kazenskega zakonika.<sup>41</sup> Zdi se, da je bil Martin dokaj nagle jeze, saj je pozneje še večkrat dobil krajše zaporne kazni (1 mesec, 2 meseca), pač v skladu s 411. členom kazenskega zakonika, ki je sankcioniral namerno povzročanje telesnih poškodb »in pa poškodbe na telesu, katere se zgodijo pri tepežih«.<sup>42</sup> Toda če je do takrat prihajalo do manjših pretepov, je leta 1894 prišel v še večje navzkrižje z roko pravice. 11. avgusta 1894 je bil namreč v gostilni Viktorja Haukeja v Šoštanju udeležen v večjem pretepu, kjer so srboriteži potegnili tudi nože. V pretepu s 23-letnim Jožefom Prevškom, takratnim vojaškim obveznikom, sicer pa delavcem šoštanjske usnjarske tovarne, je tudi Martin Napotnik prijel za nož in Prevška dvakrat zabodel od zadaj, »ne da bi ga ubil«, kakor je ugotavljalo sodišče. Ubil ga ni, je pa Prevšku prizadejal težje telesne poškodbe, zaradi česar ga je celjsko sodišče 14. novembra 1894 obsodilo na 15 mesecev težke ječe.<sup>43</sup> Pridevnik *težka* v tej sodbi ni bil brez pomena. Kazen težke ječe je bila namreč v 16. členu zakonika posebej opredeljena: »K kazni ječe druge stopinje [sic!] obsojeni se vklepa v železje na nogah. Pogovor z ljudmi, katerim ni nepo-

<sup>40</sup> NŠAM, RMK Šoštanj 1868–1885, str. 29.

<sup>41</sup> SI PAM 682/002/04941, Napotnik Martin.

<sup>42</sup> Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku, str. 152–153.

<sup>43</sup> SI PAM 682/002/04941, Napotnik Martin.

<sup>39</sup> <http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=26376> (30. 8. 2021).

srednje [sic!] njega varovanje izročeno, se mu le v celo posebnih in važnih primerljajih [sic!] dopusti.«<sup>44</sup>

Kazen je Napotnik začel prestajati 1. decembra 1894 v mariborski kaznilnici. Zanimivo je, da so o njem 12. decembra 1894, torej že v času prestajanja kazni, kratek zapis spisali tudi na šoštanjski občini: »Slavnemu c. kr. okr. glavarstvu v Slov. Gradci se službeno vdano poroča: Martin Napotnik ima v tukajšnji občini domovinsko pravico, ter da je imenovani bil tukaj nemoralnega življenja [sic!] ter da je sploh nevaren človek.«<sup>45</sup> V ječi pa Napotnik ni mogel računati na počitek, saj je 18. člen zakonika vseboval »moranje k delu. Vsakter kaznjenec mora torej to delati, kar uredba kaznilnice nanese.«<sup>46</sup> Tudi Napotnik je v času zaporne kazni opravljal različna dela (na primer kot prosti delavec (*Freiarbeiter*), dninar itd.). Kazen je prestajal do 19. februarja 1896, ko so ga izpustili.<sup>47</sup>

Toda komaj je dobro zapustil kaznilnico, že se je očitno potrdilo, da gre res za nevarno osebo, saj se je znova znašel v zaporu. V dokumentu piše, da je bil 30. avgusta 1896 spet deležen 24-urnega zavora oziroma pridržanja v Šoštanju.<sup>48</sup> Po tem krajšem obisku pa se je Napotnik leta 1897 znašel v novem sodnem postopku, ki mu je obetal precej daljše bivanje v zaporu. V noči na 13. junij mu je spet zavrela kri, to pot v sporu z Janezom Stropnikom. Napotnik je posegel po nožu in Stropnika rnil po vratu, »sicer ne z namenom, da ga ubije, temveč le rahlo poškoduje«. Dejanje je priznal in celjsko sodišče je 24. julija 1897 takrat 27-letnega Napotnika obsodilo na 18 mesecev težke ječe, poostrene z enim dnevom posta na mesec.<sup>49</sup> Kazen ječe so Martinu Napotniku v tem primeru sodniki torej poostri s postom, kar je omogočal 20. člen kazenskega zakonika: »Prva in druga stopinja ječe se zamore s postenjem poostri tako, da se kaznjenec o nekaterih dnevih samo ob vodi in kruhu drži. Vendar se to ne sme čez trikrat v tedni [sic!] in ne zapored dan za dnevom zgoditi.«<sup>50</sup> Kazen ječe je bila lahko poostrena še s trdim ležiščem (»na golih deskah ležati«),<sup>51</sup> s samico, temnico, lahko pa tudi z izgonom iz dežele po prestani kazni.<sup>52</sup>

Možje postave so Martina Napotnika 25. avgusta ob 16.45 privedli v mariborsko kaznilnico. Kazen je odslužil 25. februarja 1899, ko so ga ob sedmih zjutraj izpustili iz zavora. Ob koncu zaporne kazni je Napotnik zapisal dobesedno takole: »Hvala Bogo dasom sevčakov tega časa desebom rešov ot te hiše [sic!].«<sup>53</sup> Pozneje se v mariborsko kaznilnico res ni več vrnil, a so zato drugi možje in fantje z domovinsko pravico

v Šoštanju kot povratniki sledili njegovim stopinjam. Takšen je bil Franc Brišnik.

### »Tatinski tovariši«

Franc Brišnik se je rodil delavcu na žagi, mojstru Gregorju, in materi Margareti 12. januarja 1884 na naslovu Podgorje 34.<sup>54</sup> Mladenič je o svojem otroštvu 5. maja 1901 zapisal: »Ko sem bil 7 let star, sem začel hoditi v šolo. In sem hodil do 14. leta. Potem sem bil doma pri starših [sic!] do 16. leta, potem sem šel se tišlerskega učiti.«<sup>55</sup> Toda šestnajstletni fantič sloke postave, srednje višine in rjavih oči je v času šolanja prišel pred celjski sodni stol. 1. junija 1900 ga je namreč tamkajšnje sodišče, skupaj s sedemnajstletnim zidarskim pomočnikom Antonom Janžovnikom (p. d. Ropotar), obravnavalo »zavoljo hudodelstva tatvine«. Iz sodnih spisov je mogoče razbrati, da je bil Franc Brišnik v tem času v resnici »hlapec v Paki«. Dodatna zanimivost je v tem, da sta bila oba že poprej kaznovana z zaporom – Janžovnik zaradi tatvine z mesečnem dni, Brišnik pa za isto dejanje s tednom dni.<sup>56</sup>

Sodišče je ugotovilo, da so se maja 1900 dogajale tatvine, ki jih je bilo nenavadno veliko »in so sicer povsod tatje vlomili v zaprte koč in hiše, različne stvari vkradli in vse razmetali«, da bi našli denar. Tako so tatovi delavcem zidarskega mojstra Franca Cedereva 13. maja 1900 odtujili 9 kg sira, 1 kg slanine in 3 cekarje (v vrednosti 17 K 42 vinarjev); Neži Godicl v Škalah 15. maja denar in hleb kruha (3 K 20 v); Blažu Žebartu v Gaberkah pa naslednjega dne puško, 4 britve in 2 pili, poleg tega pa še smodnik, dežnik, ključ, mazilo in letev (15 K 68 v). Podobni vlomi in tatvine so se v naslednjih dneh dogajali od Gaberk, Plešivca, Ravni, Loč in Št. Florjana do Laz. Tu je bilo istega dne (21. maja) izvršenih kar pet tatvin pri različnih ljudeh. Vrednost ukradenih predmetov je bila različna; od »delavskih bukvic« in molitvenikov do gotovine in poročnega prstana. Prav 21. maja 1900 je bilo vlomljeno tudi v hišo Ane Glušič, »ko ni bilo nobenega doma«. Toda Ana se je kmalu vrnila domov ter Gabrijela Potočnika in Janeza Glušiča takoj poslala za tatovi: »Res sta čez ene pol ure prijela dva fanta Antona Janžovnika in Franca Brižnika.« Po zaslugi civilistov sta se torej oba mladeniča znašla pred celjskim sodiščem, kjer sta bila obtožena tatvin in poškodovanja tujih stvari. Oba sta krivdo priznala za vse tatvine in druge prestopke, edino »tatvine pri Jakobu Remšaku v Ravni« se nista mogla spomniti. Sodišče je podalo cenitev, da sta v tem času Brišnik in Janžovnik odtujila predmete v vrednosti 162 kron in šestih vinarjev. K temu so prišteli še škodo, ki sta jo povzročila posameznikom. Tako sta 16. maja obleko Blaža Žebarta polila z maslom in napravila za 2

<sup>44</sup> Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku, str. 13.

<sup>45</sup> SI PAM 682/002/04941, Napotnik Martin.

<sup>46</sup> Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku, str. 14.

<sup>47</sup> SI PAM 682/002/04941, Napotnik Martin.

<sup>48</sup> SI PAM 682/002/04940, Napotnik Martin.

<sup>49</sup> Prav tam.

<sup>50</sup> Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku, str. 15.

<sup>51</sup> Prav tam.

<sup>52</sup> Prav tam, str. 15–16.

<sup>53</sup> SI PAM 682/002/04940, Napotnik Martin.

<sup>54</sup> NŠAM, RMK Škale 1861–1888, str. 185.

<sup>55</sup> SI PAM 682/002/00612, Brišnik Franz.

<sup>56</sup> Prav tam.



Fotografija Franca Brišnika v zaporniškem dosjeju  
(SI PAM 682/002/00612, Brišnik Franz).

kroni škode; na podoben način sta poškodovala klobase (*»s petrolejem polila«*). Resda je bila to manjša škoda, a škoda vendarle. Sodišče je oba spoznalo za kriva – dobila sta enotno kazen 15 mesecev težke ječe, *»dopolnjeno z enim postom vsakih 14 dni«*. Poleg tega sta morala povrniti stroške kazenskega postopka in zasebnim udeležencem plačati zahtevano odškodnino.<sup>57</sup>

Franc Brišnik je začel prestajati kazen 18. junija 1900 v mariborski kaznilnici, kjer je opravljal različna dela. V dokumentih beremo, da je veljal za pridnega delavca. 2. junija 1901 je bil iz zapora izpuščen kot zdrav, v žepu pa je imel 8 kron začetnega kapitala.<sup>58</sup> Zdelo se je torej, da ga je zaporna kazen izučila in da bo našel pravo življenjsko pot. Očitno pa je bila ta učna doba poboljšanja Brišniku nekoliko preskopo odmerjena, saj se je v začetku leta 1904 spet znašel pred delivci pravice, tokrat v Celovcu. Franc Brišnik (celovski gospodje so priimek v spisih zapisali kot Brischnig!) je pri tatvini, kakor je ugotavljalo sodišče, sodeloval z dvema pajdašema, delavcem Ferdinandom Robačem iz Zagrada pri Preboldu ter žagarjem Valentinom Stolzerjem. Robač in Brišnik

sta bila spoznana za kriva tatvine in sodelovanja pri dejanju, izvedenem 5. novembra 1903, ko je bila ob dveh ponoči odtujena lastnina Francu Hermanku v vrednosti 30 K. Prav tako sta bila kriva odtujitve dveh kron, ki ju je Franc Kunc novembra 1903 ukradel Francu Grosu. Brišnik je po sklepu sodišča moral Hermanku povrniti še 10 K. Ob kraji, ki jo je izvedel Robač, je bil namreč njegov pajdaš, ki je *»pazil na čist zrak«*. Sodišče je Robača obsodilo na dve leti, Franca Brišnika pa na 18 mesecev težke ječe. Obema je bila zaporna kazen poostrena z dnevom posta vsak mesec. Tretji udeleženec Valentin Stolzer je bil v vse te avanture očitno precej manj vpleten, saj mu je sodišče prisodilo le tri tedne strogega zapora. Kot kaže, so pozneje Brišniku kazen nekoliko znižali. Kazen je prestajal od 11. februarja 1904 do 11. avgusta 1905, ko je bil izpuščen.<sup>59</sup> Zdi se, da se je po tej izkušnji uspešno izvil iz primeža slabih navad in družbe. Iz zaznamka v krstni matični knjigi razberemo, da se je v vojnem letu 1915 poročil s Terezijo Plemenitaš.<sup>60</sup>

Brišnik seveda ni bil edini, ki je prestajal zaporno kazen zaradi dokazane tatvine. Iz šoštanjskih krajev se je v mariborski kaznilnici 28. novembra 1901 znašel tovarniški delavec Franc Ernest Ferlin. Mož je prihajal iz Payerbacha v Nižji Avstriji ter bil sin pokojnega Gašperja Ferlina, strojevodje v Voitsbergu, in matere Terezije. Delal je v tovarni stolov Franca Kainitza v Varošah pri Poljčanah (*Warosch bei Pölttschach*). Tam je 2. marca 1901 ukradel obleko in perilo v vrednosti 30 kron, srebrno uro v vrednosti 24 kron ter srebrno urno posodico in druge manjše stvari v vrednosti 50 kron. Vsi ti predmeti so bili v nezaklenjeni sobi, kjer je Ferlin delal. Za krajo ga je sodišče obsodilo na leto dni težke ječe, ki jo je začel prestajati 7. decembra 1901.<sup>61</sup>

Ob tem bi se mnogi vprašali, čemu je Ferlin uvrščen med šoštanjске zapornike, saj je bil rojen drugod in torej nima povezave s Šoštanjem. V dokumentih beremo, da je imel domovinsko pravico v Šoštanju, kar je pomenilo, da je bila občina dolžna poskrbeti zanj. Morda je to pravico dobil po očetu, ki je izhajal iz šoštanjskih koncev, lahko pa je tudi sam zaprosil zanj. Domovinsko pravico je namreč urejal poseben zakon, ki je trdne temelje dobil 3. decembra 1863. Gorazd Stariha je o tem zapisal: *»Domovinska pravica v neki občini daje pravico nemotenega bivanja in pravico do ubožne oskrbe v tej občini. Posamezniku naj bi bilo zagotovljeno neko mesto, kjer bi lahko vsaj životvaril, četudi je popolnoma obubožan, brez dela in zasluzka. To mesto naj bi zagotovila občina, ki naj bi bila kot družina in naj bi nudila dom tistim, ki jim ga ni mogla družina.«*<sup>62</sup> Zakon se tedaj ni oziral na dobo, ki jo je posameznik preživel v določeni občini: *»Posa-*

<sup>57</sup> SI PAM 682/002/00612, Brišnik Franz.

<sup>58</sup> Prav tam.

<sup>59</sup> SI PAM 682/002/00611, Brischnig Franz.

<sup>60</sup> NŠAM, RMK Škale 1861–1888, str. 185.

<sup>61</sup> SI PAM 682/002/01259, Ferlin Franz.

<sup>62</sup> Stariha, *»Z nobenim delom se ne pečajo«*, str. 41.



Ernest Ferlin pred zaporniškim fotografom  
(SI PAM 682/002/01259, Ferlin Franz).

mezne osebe in družine so bile lahko po 30, 50 in več let nastanjene v kateri občini, so tam delale, plačevale davke in doklade, so tam obrabljale svoje telesne, duševne in denarne moči, ne da bi bile s tem pridobile kako pravico v isti občini.« Časopisni poročevalec je ob tem navedel še primere iz Trsta, kjer so »celi rodovi« živeli in delali, pa niso vedeli, kateri občini so dejansko pristojni ter so morali »še popraševati, od kod se je preselil njih ded ali praded, da so prišli na sled pravi pristojnosti«. <sup>63</sup> Tako se je posameznim občinam povečevalo finančno breme zaradi bolnišničnih stroškov za osebe, ki so sicer sodile pod njihovo pristojnost, poznali pa jih v teh krajih niso. Zaradi tega so posamezne občine zahtevale, da je treba zadeve na novo urediti. Naposled je vlada leta 1896 res spisala nov zakon, <sup>64</sup> v katerem je obveljalo načelo »priposestovanja«: »Desetletni rok za priposestovanje domovinstva je prišel zapadati dne 1. januarja 1901, to je, vsak avstrijski državljani, kateri je tistega dne dokončal 10. leto prostovoljnega, nepretrganega bivanja v kaki občini, sme zahtevati, da ga dotični občinski zastop vzprejme v občinsko zvezo.« <sup>65</sup> Iz zapisa

razberemo, da domovinske pravice oseba vendarle ni dobila avtomatično, pač pa je morala zanjo zaprositi, kakor je določal prvi člen: »Domovinska pravica se zadobi z izrečnim vzprejemom v domovinsko zavezo.« <sup>66</sup> V Ferlinovem primeru za zdaj sicer ne vemo, kako je bila ta pravica pridobljena, dejstvo pa je, da je bila zanj, kakor rečeno, odgovorna šoštanjka občina.

Ce smo doslej omenili le primere zapornikov, ki so kazni prestajali zavoljo tatvin in povzročenih težkih telesnih poškodb, naj omenimo vsaj še enega, ki je bil obsojen zaradi popolnoma drugačne zadeve.

### Hudodelstvo nečistosti in oskrumbe

V vojnem letu 1915 je pred celjske sodnike stopil Florijan Praprotnik, rojen 30. aprila 1873 v Rečici ob Paki, z domovinsko pravico v Šoštanju. V dokumentih je njegov poklic zapisan različno; ponekod so navajali, da je bil hlapec (*Knecht*), drugod pastir (*Hirt*). Podroben zapis aktov izpričuje, da se je v resnici preživljal kot pastir, in sicer je opravljal službo »občinskega črednika v okolici Mozirjev«. <sup>67</sup>

Praprotnik je bil že pred to obravnavo deležen krajših zapornih kazni, kakor lahko razberemo iz sodnih spisov. V celjskih zaporih je 6. avgusta 1894 nastopil štiridnevno zaporno kazen, v Šoštanju je bil zaprt marca 1898, v Gornjem Gradu pa leta 1909, ko je bil v zaporu 48 ur. <sup>68</sup> V Celju in Šoštanju je bil zaprt zaradi kršenja 460. člena, ki je izrecno govoril o manjših tatvinah, za katere je bila zagrožena prosta ali huda zaporna kazen od enega tedna do šestih mesecev. <sup>69</sup> Očitno so tudi Praprotnika večkrat zamikale tuje stvari. Toda če so bili to manjši prestopki, je bil v začetku leta 1915 priveden pred celjske sodnike kot obtoženec »hudodelstva nečistosti zoper naravo po §. 129«; šlo je za zlorabo mladotnikov: Alojzija Žmavca (večkrat leta 1911), Antona Gabra (večkrat spomladi 1914) in Alojzija Brinovška (poleti 1914). <sup>70</sup> Pod drugo točko je bil obtožen hudodelstva oskrumbe, ki jo je opredeljeval 128. člen kazenskega zakonika: »Kdor dečka ali dekle spod štirinajstih let, ali osebo, ko se braniti ne more ali pa ne zave, ne tako, kakor §. 127 v smisel jemlje, temuč [sic!] kako drugače spolno zlorabi, da bi svojemu pohotu [sic!] ugodil, doprinese, kadar to dejanje ni hudodelstvo v §. 129 črk. b) označeno, hudodelstvo oskrumbe, in naj se kaznuje s težko ječo od enega do pet let, pri jako obteževalnih okoliščinah pa do deset, in če nastopi kak v §. 126 omenjenih nasledkov, do dvajset let.« <sup>71</sup>

<sup>63</sup> Gorica, 7. 1. 1901, s. p., »Zakon o uredbi domovinskih razmer«.

<sup>64</sup> Prim. Zakon z dne 5. decembra 1896: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-5G9CBGCU/769dcd8b-9427-4784-98af-aa2f6ebed257/PDF> (2. 9. 2021).

<sup>65</sup> Gorica, 7. 1. 1901, s. p., »Zakon o uredbi domovinskih razmer«.

<sup>66</sup> Zakon z dne 5. decembra 1896: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-5G9CBGCU/769dcd8b-9427-4784-98af-aa2f6ebed257/PDF> (2. 9. 2021).

<sup>67</sup> SI PAM 682/002/05907, Praprotnik Florian.

<sup>68</sup> Prav tam.

<sup>69</sup> Prim. Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku, str. 167.

<sup>70</sup> SI PAM 682/002/05907, Praprotnik Florian.

<sup>71</sup> Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku, str. 57.

Obtoženec je svoja dejanja priznal; o zadevi Gabra in Brinovška pa je sodišče že odločalo in ga spoznalo za krivega, da je mladoletne »z besedami in denarnimi darili pripravil do tega, da so ga obrili po spolovilih in ga drgali in vlekli za ud, dočim je on z njihovim udom isto delal, tako dolgo, dokler mu ni prišlo seme.« V drugi točki obtožnice je bil spoznan za krivega oskrumbe 6 ½ letne deklice Antonije Unovt, od katere je terjal podobno »uslugo«. Sodišče je dejanje opisalo kot tisto, ki »se znači, ker je zlorabil imenovano dekle na drug način kakor s telesnim združenjem, kot hudodelstvo oskrumbe«. <sup>72</sup> V sodnem postopku so kot obtežilni razlog šteli ponavljanje kaznivih dejanj, kot olajševalnega pa že omenjeno delno priznanje, k čemur je bila pristeta tudi »telesna in duševna manjvrednost obtoženca«. Tožilstvo je Praprotnika obtoževalo še tega, da je deklici, če bi o tem dejanju komu kaj povedala, »z umorom pretil«. Te obtožbe ga je sodišče sicer oprostilo, zato pa je bil za ostala dejanja obsojen na 13 mesecev težke ječe, poostrene z enim dnevom posta vsak mesec. Kazen v mariborski kaznilnici je Praprotnik – zanimivo – pričel prestajati šele 23. decembra 1917, odpustnice pa nikoli ni dočakal, saj je 12. septembra 1918 tam umrl. Pokopan je bil dva dni pozneje, sodišče pa je nato v njegovih zapuščinskih zadevi še določilo, da lahko za pokritje pogrebnih stroškov prodajo njegovo obleko. <sup>73</sup>

### »Auf biks!« in najdaljša zaporna kazen

Praprotnikova smrt jeseni 1918 je sovpadala z razpadom stare monarhije, ustaljeni pravni red pa je, kakor že omenjeno, še vedno obstajal. Zato morda ni odveč, če na kratko omenimo še primer Franca Schwarz, ki je bil leta 1923 obravnavan za različna dejanja (tatvina, goljufija, težka telesna poškodba) in obsojen na daljše bivanje v mariborski kaznilnici – 3 leta in pol. Iz sodnih aktov izvemo, da se je čevljar-ski pomočnik Franc Schwarz 11. julija 1898 rodil šoštanjškemu čevljarju in hotelirju Francu Schwarzu ter materi Apoloniji, roj. Usar. Mladenič je meril 175 cm, bil je močnega stasa, kostonjevit las in, kakor so še navedli, slabih zob. Med prvo svetovno vojno je, po zapisih v aktih, od 1. maja 1915 do razpada monarhije kot podnarednik služil pri 87. celjskem pehotnem polku. Tudi v novih državnih razmerah je še ostal v vojaški službi, sprva pri 37. in nato 45. pehotnem polku, pozneje pa je opravljal službo čevljarkega pomočnika; stanoval je v Šoštanju št. 26. <sup>74</sup>

Poleti 1923 se je znašel pred celjskim sodiščem. Poleg Schwarz, so takrat obtožnico spisali tudi zoper rudarja iz Družmirja pri Šoštanju, leta 1901 rojenega Franca Tamšeta, rudarja Ivana Božiča iz Škal in rudarja Franca Podlesnika iz Raven. Iz zapisnika

razberemo, da sta bila Božič in Schwarz kaznovana že prej; Schwarz je zakrivil hudodelstvo – zločin v pijanstvu –, zaradi česar si je prislužil 2 meseca težke ječe. Kot se zdi, je bil Franc res znan kot mož »nemoralčnega obnašanja« ter kot »strasten pijanec, razgrajač in udan tatvini«. <sup>75</sup> Vse štiri obdolžence je sodišče obravnavalo zaradi hudodelstva umora, Franca Schwarz, pa še zaradi hude tatvine, prestopka poverbe in goljufije. <sup>76</sup>

O sojenju je poročalo tudi časopisje. *Slovenski gospodar* je na kratko opisal dogodek, zaradi katerega je sodišče obravnavalo vse obtožence: »Dne 4. februarja je prišel orožnik Lužnik v Pesje pri Šoštanju radi privatnega opravka. Ker je zamudil vlak, je šel v gostilno, kjer so se že nahajali obtoženci. V gostilni je pil s Schwarzom, ter ostal z njim do pol sedme ure skupaj, nakar sta iz gostilne odšla. Ostali trije okrivljenci so šli že prej. Ob 10. uri zvečer so našli potniki Lužnika v nezavesti ležečega na železnici med tračnicami na progi med Šoštanjem in Pesjem. Najprej se je mislilo, da je ponesrečena povozil vlak. Ker pa je nemogoče, da ga vlak ne bi bolj razmesaril, kajti Lužnik je imel samo par ran na glavi, je bila razprava preložena na drugi dan, da strokovnjaki resnico ugotove.« <sup>77</sup> Še podrobneje je o tem poročala *Nova doba*, ki je natančno povzemala sosledje dogodkov usodnega februarskega dne. Orožnik Hubert Lužnik je tistega dopoldneva prišel obiskat rojaka Jakoba Čekona, »paznika v Škalah pri Velenju«. Od njega se je poslovil ob drugi uri popoldne pri premogovniku ter čez eno uro prišel v gostilno Marije Zingler v Pesjem. Med četrto in peto uro popoldne se je zglasil še v Petarčekovi gostilni, kjer ga je Schwarz nagovoril in ga »vpričo gostov pohvalil, ker lansko leto ob priliki eskorte v Celje z njim ni preostro ravnal; naročil je zanj ½ litra vina in golaž ter oboje plačal.« Orožnik Lužnik se je okoli sedme ure zvečer odpravil iz gostilne, na poti srečal še nekaj ljudi, ki so pozneje »kakih 100 korakov« stran slišali več oseb večkrat zavpiti: »Auf biks!«. »Ob 10. uri ponoči«, piše časopisni poročevalec, »je našel Josip Pokleka v spremstvu še nekaterih drugih oseb pred hišo Karola Kosarja v bližini železniškega mostu preko potoka Velenje na progi med tračnicami z glavo proti Šoštanju ležati na trebuhu moža v uniformi«. Mislili so, da gre za vojaka, ki je skočil z vlaka, ter odšli po orožnike. Ti so spoznali Huberta Lužnika, »ki je še krepko dihal, drugi dan pa v vojaški bolnici v Celju umrl. Imel je težke poškodbe na glavi in rano v tilniku.« Teden dni po teh dogodkih so orožniki že aretirali vse štiri osumljence, ki so »odločno tajili« povezanost s temi dogodki. Toda na sodišču so se jeziki razvezali in iz posameznih izjav je bilo vendarle mogoče dobiti še nekaj več vpogleda v dogodke. Iz zaslišanj udeleženih je mogoče razbrati, da je Schwarz želel »obračunati« z orožnikom, kar

<sup>72</sup> SI PAM 682/002/05907, Praprotnik Florian.

<sup>73</sup> Prav tam.

<sup>74</sup> SI PAM 682/002/06826, Schwarz Franc.

<sup>75</sup> Prav tam.

<sup>76</sup> Prav tam.

<sup>77</sup> *Slovenski gospodar*, 14. 6. 1923, str. 5, »Celjska porota«.

naj bi izjavil Pleteršku ob Lužnikovem vstopu v gostilno: »*Temu orožniku bom pa plačal pol litra vina in pa en golaš [sic!], potem bomo pa šli skupaj v Šoštanj in ga bom med potjo nabunkal.*« Podlesnik pa je pričal, da naj bi to želel storiti zato, ker »*ga je gonil*«. Očitno je šlo torej za neke vrste »maščevanje«, čeprav je Lužnik storil le svojo dolžnost, ko je aretiranega Schwarza spremljal v Celje. Podobno naj bi z nekim orožnikom obračunal že prej, kakor lahko razberemo iz pričanja sojetnika Štefana Gruberja. Porotnikom je bilo zastavljenih 29 vprašanj.<sup>78</sup>

Med prvimi vprašanji so bila tista, povezana z udeležbo pri umoru. Porota je vse štiri obdolžence oprostila krivde umora. Toda 26. vprašanje porote je bilo ključnega pomena za Schwarzovo usodo. Vprašanje se je glasilo: »*Je Franc Schwarz kriv, da se je pri napadu na orožnika Huberta Lužnik, ki se je v noči 4. 2. 1923 na železniški progi med Pesjem in Šoštanjem izvršil, sicer ne z nakano usmrtiti ga, pa vendar o drugem sovražnem namenu, na tak način, da je bil orožnik Hubert Lužnik z udarci s trdim predmetom po glavi pobit na tla in položen med železniške tračnice, vsled česar je nastopila njegova smrt, brez dogovora orožnika Huberta Lužnik dejansko lotil, ne da bi se dalo dognati, kdo mu je smrtno poškodbo prizadjal?*«<sup>79</sup> Z 9 glasovi je bil Schwarz spoznan za krivega, obsodili pa so ga še za več tatvin; tako je denimo iz zaklenjenega stanovanja Ivana Lichteneggerja v Šoštanju v noči na 16. november 1922 odnesel karabinko, nahrbtnik, star dežnik, lovski nož in drobiža za 200 K, 29. januarja 1923 je Heleni Skutnik v Vitanju pri Konjicah ukradel srebrno žensko uro, v Vošnjakovi tovarni v Šoštanju pa je med 1. in 5. februarjem 1923 ukradel 1 gonilni jermen »*v dolgosti 3 m 15 cm in v teži 4 kg*«. Tiste prve dni februarja je vstopil tudi v zaklenjeno stanovanje Marije Napotnik v Lokovici, od koder je odnesel volneno pleteno zimsko jopo. Nič bolje se ni godilo Šoštanjčanu Francu Zafranu, ki mu je Schwarz odnesel par moških čevljev, in Štefanu Zormanu, ki mu je Schwarz odtujil »*amerikanski porvrsnik, amerikansko srajco in usnjato denarnico*«. Obsodili so ga tudi zaradi poneverbe denarja in stvari (moških čevljev), ki mu jih je zaupal župnik Maks Ocvirk v Št. Andražu pri Velenju, ter goljufije, ko je Gregorju Kladniku v Lepi Njivi pri Mozirju »*z zvitim zatrjevanjem, da ima njegova sestra prihodnji dan poroko*«, izvabil gosli v vrednosti 2000 K.<sup>80</sup>

Ostali osumljenci so bili torej oproščeni,<sup>81</sup> Schwarz pa je bil obsojen na tri leta in pol težke ječe, poostrene z 1 postom in 1 trdim ležiščem na mesec. Kazen je v mariborski kaznilnici nastopil 10. junija 1923. Schwarz je v zaporu delal kot čevljar ali polje-

delec. Tudi v zaporu je imel nekaj težav z disciplino. Tako je 15. februarja 1924 skušal iz čevljarnice iztihotapiti par podplatov. Zaradi tega je bil kaznovan s štirimi tedni samice, dvema postoma in dvema trdim ležiščema; dodatno pa še z dvema temnicama na teden! Toda to očitno ni bilo dovolj, saj se je marca in maja 1925 v delavnici stebel z drugimi. Znova so sledile kazni v obliki samice, posta in trdega ležišča. Poslednji incident zaradi vroče krvi je zakrivil mesec dni pozneje, junija 1925, ko je kaznjenca po končanem delu »*vlekel v drugo sobo in ga pretepel*«. Za to dejanje je dobil pet dni samice, 1 post, 1 trdo ležišče in 1 temnico disciplinske kazni. Po amnestiji z dne 6. septembra 1923 mu je bila zaporna kazen skrajšana za 1/5 in Franc Schwarz je bil iz zapore izpuščen 12. decembra 1925.<sup>82</sup>

### Namesto sklepa

Pričujoči prispevek le v grobem oriše posamezne epizode iz življenja kraja in posameznikov, ki so tako ali drugače zaznamovale lokalno družbeno stvarnost v določenem času in prostoru. Iz njih razberemo tako politična dogajanja in narodnostne razmere kakor tudi povsem vsakdanje dogodke, ki jih tudi danes doživljajo v Šaleški dolini in drugod. Predstavljeni časopisni drobci in zaporniški akti izzivajo tudi raziskovalce, saj se nehote pojavljajo vprašanja: Kako je bilo pozneje? Kaj je še mogoče najti (o tem ali onem dogodku, osebi)? Kaj o tem vemo danes? Iskrica idej za raziskovalce lokalne zgodovine je morda prižgana – še razpihati jo bo treba, da bodo pred nas prišla nova odkritja in spoznanja iz zgodovine Šoštanja in o tamkajšnjih domačinih.

## VIRI IN LITERATURA

### ARHIVSKI VIRI

NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor  
Župnija Šoštanj, matične knjige  
Župnija Škale, matične knjige

SI PAM – Pokrajinski arhiv Maribor  
PAM 682/002, Moška kaznilnica Maribor, Dosjeji kaznjencev

### ČASOPISI

*Domoljub*, 1889.  
*Domovina*, 1892, 1897, 1898, 1923.  
*Gorica*, 1901.  
*Nova doba*, 1923.  
*Slovenec*, 1900, 1901, 1903, 1904, 1906, 1907, 1908, 1909, 1911, 1912, 1917.

<sup>78</sup> *Nova doba*, 12. 6. 1923, str. 2, »Celjska porota – umor orožnika«.

<sup>79</sup> SI PAM 682/002/06826, Schwarz Franc.

<sup>80</sup> Prav tam.

<sup>81</sup> Prim. *Domovina*, 15. 6. 1923, str. 7, »Nepojasnen umor«.

<sup>82</sup> SI PAM 682/002/06826, Schwarz Franc.

*Slovenski gospodar*, 1923.  
*Slovenski narod*, 1883, 1894, 1896.

## LITERATURA IN TISKANI VIRI

- Amon Prodnik, Jernej: Vloga časopisov pri vzpostavljanju nacionalizmov. *Teorija in praksa* 55, 2018, št. 4, str. 834–862.
- Amon, Smilja in Erjavec, Karmen: *Slovensko časopišno izročilo 1. Od začetka do 1918*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, 2011.
- Briggs, Asa in Burke, Peter: *Socialna zgodovina medijev. Od Gutenbergja do interneta*. Ljubljana: Sophia, 2005.
- Foster, Ian: Military Newspapers and the Habsburg Officer's Ideology after 1868. *Patterns of Knowledge in the Nineteenth Century* (ur. Ricarda Schmidt in Gerd Vonhoff). Münster, 2010, str. 175–195.
- Masleša, Branko: Avstrijska kazenska zakonodaja: splošni del. *Postava in hudodelstvo: kriminaliteta na Slovenskem v 19. stoletju* (ur. Katja Vodopivec et al.). Ljubljana: Slovenska matica, 1990.
- Melik, Vasilij: Josip Vošnjak in njegovi spomini. V Vošnjak, Josip: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica, 1982, str. 641–677.
- Pozdrav iz Maribora: mesto na razglednicah v letih 1892–1945*. Murska Sobota: Pomurska založba; Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 1992.
- Stariha, Gorazd: »Z nobenim delom se ne pečajo, le z lažnivo beračijo«. Odgon kot institucija odvrčanja nezaželenih. *Zgodovina za vse* 14, 2007, št. 1, str. 37–76.
- Voglar Pulko, Vesna: *Jezikovna podoba časopisa Štajerc (1900–1918)*. Maribor 2016 (tipkopis magistrskega dela).
- Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku*, I. zvezek. Ljubljana: Društvo pravnih, 1889.

## SPLETNI VIRI

*Kaznilnica Maribor*:

<http://www.mariborart.si/spomenik/-/article-display/kaznilnica>

*Popis zapornikov SI PAM*:

<http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=26376>

*Zakon z dne 5. decembra 1896*:

<https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-5G9CBGCU/769dcd8b-9427-4784-98af-aa2f6ebd257/PDF>



## S U M M A R Y

### **Greetings from Šoštanj. From news items to prison acts (1890–1918)**

The contribution presents an analysis of news items from the last decades of the Habsburg Monarchy, dealing with specific events related to the inhabitants of Šoštanj. The primary focus is on news items concerning the national question, given that national affiliation in Šoštanj fluctuated considerably, most often in the pursuit of »economic« aspects dictated by the major local employers. Apart from these, there was also no shortage of news reports on events, celebrations, sacraments of confirmations and cultural events, and mention is also made of news items featured in crime sections (murder, infanticide, theft, and so on). In connection with the latter, the contribution presents certain documents held by the Regional Archives Maribor, that is, criminal acts of individuals from the municipality of Šoštanj, which shed a much more informative light on the life stories of individuals who found themselves behind bars. In doing so, the contribution aims to encourage researchers of Šoštanj's local history to also conduct further studies in these fields of historiography.